

ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИСИ ФАОЛИЯТИДА АХЛОҚИЙ СИФАТЛАРНИНГ ЎРНИ

Ў. Б. Шакарров

Ўзбекистон халқаро ислом академияси “Халқаро муносабатлар ва ижтимоий
фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси, PhD

o.shakarov@iiu.uz

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада давлат хизматчиларининг ахлоқий сифатлари, жумладан, давлат хизматидаги раҳбарларнинг ҳокимиятни бошқариш ва бунда ахлоқий ҳатти-ҳаракатлари билан намуна бўлиш талаблари ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, давлат хизматчиси ўз вазифасини нафақат ижро этиши балки, уни қандай ижро қилиши, унинг халқ олдидаги масъуллигини ҳис қилишида, касбий салоҳиятидан ташқари унинг шахсий сифат ва фазилатларини белгиловчи механизмларни шакллантириш лозимлиги ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: давлат, давлат хизматчиси, жамият, адолат, адолат концепцияси, регламент, бошқарув ахлоқи, ахлоқ, Ахлоқ кодекси, ахлоқ нормалари, ахлоқий қадриятлар, раҳбар, раҳбар ахлоқи, танқид, рағбат, ҳокимият.

THE ROLE OF MORAL QUALITIES IN THE ACTIVITIES OF A CIVIL STAFF

ABSTRACT

This article discusses the ethical qualities of civil servants, including the requirements for civil service leaders to govern and set an example in their ethical behaviour. It is also said that a civil servant should not only perform his duties, but also how to perform them, his sense of responsibility to the people, in addition to his professional potential, the formation of mechanisms that determine his personal qualities and attributes.

Keywords: state, civil servant, society, justice, concept of justice, regulation, management ethics, morality, moral code, moral norms, moral values, leader, leader ethics, criticism, encouragement, authority.

КИРИШ

XX аср бошларида ривожланган мамлакатларнинг давлат бошқарувида доир таълимотларида ахлоқий кадрларнинг устуворлик касб этганлигига гувоҳ бўламиз. Жумладан, Германия, Франция, Америка Қўшма Штатлари, Хитой, Корея ва Япония каби қатор давлатларда раҳбар кадрларнинг салоҳияти - ривожланиш ва тараққиётнинг бош мезони сифатида кенг кўламли назарий методологик таълимотлар вужудга келди. Улар “давлат хизматчиси”нинг объекти ва предметини ташкил этишга олиб келди. Бугун кўпгина ривожланаётган мамлакатларда ҳам “Давлат хизматчиси” категорияси асосида “Ахлоқий кодекс”, “Ахлоқ нормалари” бошқарув соҳасига кириб келди. Бунда шахснинг раҳбарлик салоҳиятини аниқлаш, интеллектуал ресурс сифатида уни жамият ривожига тадбиқ этиш технологиялари, жорий этиш механизмлари яратилди.

Бугун мустақил тараққиёт йўлини танлаган Ўзбекистон учун ҳам бундай масала муҳим аҳамият касб этиши турган гап. Шу жиҳатдан, мустақиллик йилларида давлат бошқарув органлари тубдан ўзгартирилди. Уларнинг мазмун-моҳиятида демократик ва бозор иқтисоди тамойиллари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ўз ифодасини топди. Жумладан, “давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик принциплари асосида амалга оширади” [1] деган тамойилни таъминлашда давлат органлари раҳбарлари фаолиятида қатор масъулият ва жавобгарликнинг белгиланиши, фуқароларнинг давлат бошқарувидаги иштироки, фуқаролик жамияти асосларининг кенгайтириб борилишига хизмат қилмоқда. Зеро, ислохотларнинг амалга оширилиши кўп жиҳатдан раҳбар кадрларнинг ўз ишига бўлган муносабатига боғлиқ бўлади. Бу борада мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёев шундай дейди: “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиб қолиши керак”. [2] Дарҳақиқат, бугунги давр раҳбарлардан қатор ахлоқий сифатларни талаб қиладик, бундай талабларсиз раҳбар ўз вазифасини тўлақонли бажара олмайди. Инчунун, давлат хизматчисининг ахлоқи – бу маълум интизом ва тартиблар тизими сифатида бошқарув самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи омиллар қаторига кирилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Давлат хизматидаги раҳбарларнинг ҳокимиятни бошқариш ва бунда ахлоқий ҳатти-ҳаракатлари билан намуна бўлиш талаби қадимий давлатчилик маданиятимиз билан бевосита боғлиқ кадриятларимиздан бири ҳисобланади. Зеро, раҳбарнинг халқпарвар ва адолатпарвар бўлиши давлатнинг истиқболи ва ривожини белгилаб келган. Бу борада бобомиз Муҳаммад Қози шундай дейди: - “У (раҳбар) шуни билсинки, амирлик мансаби ва ҳукумат бир восита бўлиб, бу восита орқали абадий саодат ва эзгу ном қўлга киритилади. Даврон подшоҳлари ва ҳокимларининг аксари фоний дунёнинг бевафо давлатига мағрур бўлиб, нафслари учун ўз динини вайрон қиладилар ва беномусликлари туфайли иймонни шамолга учирадилар”. [3] Ҳокимиятнинг обрўйи, нуфузи уни бошқарётган шахслар ахлоқи билан боғлиқ эканлиги тўғрисидаги қарашлар қадимий кадриятларимиздан ҳисобланади. Давлат хизматчисининг ахлоқий қиёфаси, бошқарувни ахлоқий кадриятлар асосида ташкил этишни такомиллаштиришда бундай ўлмас меросимиз замонавий давлатчилигимизда ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Аммо, раҳбарнинг фуқароларга, фуқароларнинг давлатга бўлган ўзаро ишончи ва ҳамкорлик муносабатларини ташкил этиш, қолаверса, ҳокимиятнинг ички муносабатларини соғлом ахлоқий қоидалар асосида қуришда айрим зиддиятли қарашлар ҳам мавжуд. Бундай зиддиятлар раҳбарнинг ўз вазифаси доирасида адолат ва қонун тамойилларига амал қилишида, ижтимоий фаолиятига, шахсий фазилатларига боғлиқ муносабатларда намоён бўлади. Зеро, ҳокимият доимо сиёсий ва молиявий эркинлик манбаи бўлганлиги учун унинг “хушторлари” кўп бўлади. Бундай имконият ва воситаларга эгалик қилиш, уни ўз манфаати йўлида фойдаланиш истаги сақланиб келмоқда. Бу биринчи сабаб. Раҳбарнинг ахлоқий кадриятларга амал қилиш борасидаги зиддиятининг иккинчи сабаби, у яшаётган ижтимоий-маънавий, сиёсий-иқтисодий муҳит. Агар ишлаб чиқариш муносабатлари адолатли тақсимот мезонлари асосида қурилмаса, ҳуқуқий муносабатлар шаклланмаган бўлса, бу бошқарув маданиятининг саёзлигини ифодалайди. Маданий саёзлик ҳолатида эса раҳбар фаолиятига ахлоқий талаб ва кадриятларни тадбиқ этиб бўлмайди. Бундай шароитда бошқарувчи ва бошқарилувчилар ўртасидаги маърифий муносабатлар тартиби ишламайди. Оқибатда, бошқарув тизими раҳбар ва ходимлар фаолиятида тарафкашлик, талончилик, таъмагирлик, порахўрлик каби манфаатларни қандай бўлсада, қондириш кайфияти ҳукмронлик қилади. Бундай муҳитни тартибга солишдан

кўра, айрим раҳбарлар учун мураса йўлини танлаш осон кечади. Шунинг учун, ҳокимиятга ва унинг лавозимларига эгалик қилиш ёхуд унга интилиш хуфиёна йўллар орқали эришиш иштиёқи ортади. Бу эса, ўз ўрнида носоғлом кучларнинг ҳокимият ёки раҳбарлик лавозимларига келишига – ахлоқсиз муҳитнинг қарор топишига олиб келади.

Бошқарув ва раҳбар ахлоқи билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишда замон талабига жавоб берувчи бошқарув идора усуллари, кадрлар ахлоқий - касбий салоҳиятининг ўлчов мезонларининг ҳуқуқий асослари сифатида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 мартдаги №62-сонли қарори билан тасдиқланган “Давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ходимларининг одоб-ахлоқ намунавий қоидалари” [4] аҳамияти катта албатта. Ушбу қоидаларнинг асосий мақсади давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ходимлари одоб-ахлоқининг ягона принциплари ва қоидаларини белгилаш, уларнинг ўз хизмат вазифаларини виждонан ва самарали бажаришлари учун шарт-шароитлар яратиш, давлат хизматида суиистеъмолликларнинг олдини олишга қаратилган. Давлат хизматчилари мазкур қоидалар билан таништирилиши ҳамда унга риоя этиши шартлиги биринчидан, ўз ишига бўлган масъулиятини оширишга ундаса, иккинчидан, ходимларнинг ўзаро муносабатларида юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантиришнинг ягона услуби эканлигидан далолат беради. Масаланинг муҳим жиҳатларидан бири шуки, давлат хизматчисининг мазкур қоидаларга риоя этиши касбий фаолиятини ва хизматдаги хулқ-атворини баҳолаш мезонларидан бири ҳисобланишидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги ПФ-5185-сон Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепцияси” [5]нинг қабул қилиниши бугунги кунда давлат хизматчиларини лозим даражада масъулият ва ташаббускорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Мазкур концепция давлат хизматчиларининг мақомини белгиловчи ягона нормалар, уларнинг фаолиятини баҳолаш мезонлари шакллантирилиши ва давлат хизматчиларининг профессионал корпусини яратиш имконини беради. Шунингдек, давлат хизматчиларининг профессионал корпусини яратиш мақсадида давлат хизматини ташкил этиш

шакллантириш, хизматни ўташ, ахлоқ нормаларига риоя этилишини таъминлаш масалаларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш имконини бермоқда. Ахлоқий жиҳатдан эътиқодли раҳбар, биринчи ўринда, жамоанинг ахлоқий кадриятлар фалсафасини шакллантиришга аҳамият қаратади, мавжудларини мустаҳкамлайди. Жамоада мазкур фалсафага эътибор бермаслик жамоанинг маънавий қиёфасини, унинг шаъни ва кадр-қимматини мавҳумлаштиришга олиб келади. Натижада мажбурият олдидаги масъулият ҳам нисбий кўриниш касб этади. [8]

Шунингдек, “халқ давлат органларига эмас, давлат органлари халққа хизмат қилиши керак” деган принцип барча бўғиндаги раҳбарлар фаолиятида асосий қоидага айланиши керак [6] деган норманинг белгиланиши ҳам масаланинг муҳимлигини билдиради. Шу ўринда раҳбар кадрларнинг салоҳият сифатларини аниқловчи ва белгиловчи механизмларни бошқарувнинг турли соҳа ва хусусиятларига мувофиқлаштирган ҳолда амалда жорий этишимиз зарурлиги кўриниб турибди. “...давлат хизматчисининг ахлоқи нафақат унинг муваффақиятларига, балки давлатнинг обрўсига ҳам кучли таъсир қилади” [7], дейди А. Бегматов. Афсуски, мамлакатимизда, ютуқлар баробарида давлат бошқарувидаги раҳбар ходимларнинг турли даражада ўз хизмат вазифасини суиистеъмол қилиш ҳолатлари учраб турибди. Мавжуд иллатларнинг ижтимоий сабабларини аниқлаш, уларни келтириб чиқараётган омилларни таҳлил этиш давлат ва жамият бошқарувининг айрим заиф томонларини ойдинлаштиришга ёрдам берган бўлар эди. Давлат бошқаруви мунтазам равишда таҳлил этиб борилиши ва унинг фаолият натижалари тегишли ҳулосалар билан мустаҳкамланиши лозим. Чунки, жамият ривожини ва бугунги кунда қўйилаётган талаблар бизнинг ихтиёримиздан ташқари ҳар дақиқа ўзгариб турибди. Шундай экан, бошқарувни назарий жиҳатдан таҳлил қилиб боришга эътиборни кучайтиришимиз зарур.

Бугунги кунда давлат хизматчиси ўз вазифасини нафақат ижро этиши балки, уни қандай ижро қилиши ҳам муҳим масала. Унинг халқ олдидаги масъуллигини ҳис қилишида, касбий салоҳиятидан ташқари унинг шахсий сифат ва фазилатларини белгиловчи механизмларни шакллантириш лозим. [9]

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, давлат хизматчисининг маънавий-ахлоқий ҳуққ-атвори давлат хизмати фаолиятининг асосий тамойилларидан бири бўлиб

ҳисобланади. Чунончи, давлат хизматининг маънавий-ахлоқий таркиби демократик даражалар яхлитлиги ва унинг истиқбол самарадорлиги таъминлайди, айти пайтда у давлат хизматининг ахлоқий-ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Шу маънода, давлат хизматчиси – раҳбарнинг маънавий-ахлоқий омиллари келгусида ҳам долзарб аҳамияти касб этиб боради. Зеро, замонавий раҳбарнинг ахлоқий фазилатлари ўзбек жамиятини мустаҳкамлашда ва барқарорлигини таъминлашда ижобий сиёсий-ахлоқий муҳитни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2017. –Б. 7.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: Ўзбекистон, 2017. –Б.6.
3. Муҳаммад Қози. Ҳуқмдорга ўғитлар. –Т.: Шарқ, 1999. Б-26.
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 9-сон, 94-модда
5. Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепцияси. Т., 2017 йил 8 сентябрь, ПФ-5185-сон
6. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гаровидир. Т.: Ўзбекистон, 2017, 16-бет.
7. Бегматов. А. Давлат хизмати одоби. // Жамият ва бошқарув. № 3. 2004. – 8-бет.
8. <https://www.oriens.uz/journal/article/boshqaruv-reglamentini-tashkil-etishda-ahloqiy-tamoyillarning-orni/>
9. U Shakarov. MORAL PRINCIPLES FOR ESTABLISHING RULES OF FAIR GOVERNANCE. The light of Islam 2019 (4), 27